

دائرة المعارف امام حسين (ع)، مجموعه ای قریب الانتشار

«موسوعة الامام الحسين (ع) فی
الكتاب و السنة و التاريخ»

○ سید محمود طباطبایی نژاد

با فضل الهی در سال جاری شاهد به بار نشستن و نشر دانشنامه‌ای سترگ و تأثیرگذار و مانا درباره فخر آزادگان و سید شهیدان ابا عبدالله الحسین (ع) در موسسه فرهنگی دارالحدیث خواهیم بود. این اثر ده جلدی که حاصل چندین سال تلاش و جستجوی وسیع جمعی از دانشوران در تمامی موضوعات مرتبط با شخصیت و قیام امام حسین است، شامل ۱۴ بخش اصلی با حدود ۱۰۰۰ عنوان و ۱۰۰ بیان و تحلیل کوتاه و بلند و چندین نقشه می‌باشد. به طور کلی موسوعه‌هایی که در دارالحدیث تدوین می‌شود ویژگی‌هایی دارند که این رویکرد در موسوعه امام حسین (ع) هم دنبال شده است از آن جمله:

- ۱- نقل از قوی‌ترین و اولین مصادر
- ۲- تخریج مصادر
- ۳- بسنده نکردن به کتب شیعی
- ۴- بسنده نکردن به مخاطب شیعی
- ۵- توجه به افکار و شبهات جدید

۶- ارائه بیانها و تحلیلهای لازم

البته هر موضوعی ویژگی‌هایی مخصوص به خود نیز دارد مثلاً در موسوعه امام حسین (ع) بخشی مهم به بحث نقلهای ضعیف اختصاص یافته همچنین بحث تعداد شهداء و بیوگرافی آنها کاری بزرگ است که اشاره خواهد شد.

بخشهای ۱۴ گانه موسوعه امام حسین (ع)

بخش اول: زندگینامه خصوصی

در این بخش نقل‌های مربوط به ولادت، نامگذاری، مشخصات ظاهری، پرورش و دوران کودکی، همسران و فرزندان امام آمده که در موارد بسیاری از جمله: درباره شهربانو (همسر امام) و رقیه (فرزند امام) بحث و بررسی صورت گرفته است.

بخش دوم: امام حسین با پیامبر

سرفصل‌های این بخش اینهاست: فضایل مشترک امام با اهل بیت، فضایل مشترک امام با امام حسن (ع)، فضایل اختصاصی امام، آینده امام از نگاه پیامبر. این بخش در کل امام حسین را از زبان پیامبر می‌شناساند و در فصل آخر آن احادیث بسیاری که پیامبر از شهادت امام را خبر می‌دهد آمده است.

بد نیست برای تبیین به فرازی از یک سخن پیامبر اشاره شود: «انه لمکتوب عن یمین عرش الله عزوجل مصباح هدی و سفینه نجات و امام غیر و هن و عز و فخر و علم و ذخر» پیامبر (ص) درباره امام حسین می‌فرماید:

بر جانب راست عرش الهی نگاهشته است چراغ هدایت و کشتی نجات و امام سستی‌ناپذیر و امام «عزت» و «افتخار» و دانش و ذخیره الهی.

نکته جالب این نقل آن است: حدیث معروفی که حسین (ع) را مصباح الهدی و سفینه النجاة می‌خواند او را امام عزت و افتخار معرفی می‌کند و علیرغم اعلام سال عزت و افتخار حسینی از طرف مقام معظم رهبری این حدیث در همایشها و بحثها مغفول ماند.

بخش سوم: امام حسین (ع) در دوران خلفا

حوادث رخ داده در این برهه از عمر امام (از جمله شهادت مادر) و عملکرد ایشان در این بخش آمده و برخی اخبار تاریخی به نقد کشیده شده است.

بخش چهارم: امام حسین در دوران پدر

تلاش‌های امام در دوران پرحادثه خلافت امیرمؤمنان از جمله جنگها، عنایت و سخنان محبت‌آمیز پدر، و اخباری که از شهادت فرزندشان داده‌اند. در این بخش‌اند. از موارد شنیدنی اثبات شده در این قسمت این است که: امام حسین به همراه پدر و برادر بزرگوارشان سه بار از کربلا عبور کرده‌اند، که سخنان و خاطرات شنیدنی بسیاری از حضور امام علی(ع) در کربلا از منابع مهم سنی و شیعه گردآوری شده است.

بخش پنجم: پس از پدر تا قیام

در این بخش رویکرد امام در حادثه صلح امام حسن، شهادت امام مجتبی، موضع‌گیری‌های امام در برابر معاویه و کارگزاران او و ایستادگی امام در ماجرای بیعت معاویه برای یزید تلوین شده است.

بخش ششم: قیام و شهادت

مهم‌ترین بحث موسوعه در این بخش آمده و از ابتدای شکل‌گیری حرکت امام تا شهادت ایشان را (با تفصیل) دربرمی‌گیرد که به برخی اشاره می‌گردد: سرباز زدن امام از بیعت با یزید، اسباب و انگیزه‌های قیام، آگاهی امام از سرنوشت قیام، حرکت از مدینه، حضور در مکه، چرا امام به سوی کوفه رفت، وقایع مسیر حرکت تا کربلا، شب و روز کربلا، شهادت امام، همچنین ماجرای کوفه و بحثهایی که درباره مدیریت مسلم، مسئله ترور عبیدالله، روانشناسی کوفیان و... وجود دارد. کار زیاد و سنگینی هم درباره اصحاب امام انجام گرفته است و البته همچنان راه درازی برای تحقیق در این وادی وجود دارد.

برای ما روشن شد که کتاب اِصْرَ الْعَيْنِ فِي أَنْصَارِ الْحُسَيْنِ اثر مرحوم محمدالسموای که تقریباً به عنوان یک کتاب مرجع در مسئله اصحاب امام در کتابها و مقالات مورد استفاده قرار می‌گیرد تا حد زیادی متکی بر اثر معروف مرحوم مامقانی تنقیح‌المقال تألیف شده در ۱۳۴۹ قمری است و این کتاب نیز علیرغم ارزشمند بودن اشتباهات زیادی دارد که مرحوم علامه شوشتری مجموعه گرانسنگ و عظیم خود قاموس الرجال را در حقیقت برای تصحیح اشتباهات تنقیح‌المقال تألیف کرده است.

بنابراین درباره هر فردی مستقلاً تحقیق شد و در موارد زیادی ادعای تنقیح‌المقال و کتابهای دیگر نقد گردید.

بخش هفتم: وقایع پس از شهادت امام

در این بخش، قساوت دشمن، آتش زدن و غارت خیمه‌ها، اسب‌دوانی بر پیکر امام، آیات و معجزاتی که در حوالی شهادت امام رخ داده است، حرکت اسیران از کربلا تا کوفه، حوادث کوفه و سخنان اهل‌بیت، حرکت از کوفه به شام، دگرگون کردن شام توسط اهل بیت و بازگشت از شام به مدینه و... آمده است همچنین از جمله: مسیر حرکت اسیران و مسئله اربعین مورد بحث و بررسی قرار گرفته است و نقشه جغرافیایی حرکت اسرا نیز خواهد آمد.

بخش هشتم: پی‌آمدهای قیام امام حسین(ع)

در این بخش متنهای بازتاب شهادت امام در میان شخصیتها و خانواده جنایتکاران و هواداران‌شان، پشیمانی جنایتکاران، سرنوشت جنایتکاران و شورشهایی که به دنبال واقعه کربلا رخ داد آمده است.

بخش نهم: امامت امام حسین(ع)

در این بخش از جمله متون مربوط به اثبات امامت امام حسین(ع) از پیامبر و امام علی و امام حسن و سایر ائمه آمده است.

بخش دهم: فضایل و خصایص امام حسین(ع)

در این بخش آشنا می‌شویم با: مکارم اخلاق امام مانند: عزت نفس، شجاعت، سخاوت، گذشت، تواضع، زهد و... همچنین عبادت امام و کراماتی که از حضرت نقل شده است آمده است.

بخش یازدهم: ذکر مصایب و گریستن بر امام حسین(ع)

موضوعاتی چون: فضیلت گریه بر امام، پیامبران و امامانی که بر او گریسته‌اند، تاریخ عزاداری و نخستین مجالس عزاداری و شیوه‌های عزاداری بر امام مورد بحث و بررسی واقع شده و به شبهاتی که در این زمینه‌ها وارد شده پرداخته‌ایم. همچنین گزیده‌ای از شعر شاعران در رثای امام از قرن نخستین تا قرن حاضر گردآوری شده است.

بخش دوازدهم: زیارت امام حسین(ع)

در این بخش فضیلت زیارت، ثواب و آثار و آداب زیارت، محدوده حائر حسینی، آثار ترک زیارت، بهترین اوقات زیارت، متون زیارتنامه‌های

امام و اهل بیت و اصحاب ایشان، تاریخ مزار و بارگاه امام از ابتدا تاکنون و حوادثی که بر آن گذشته آمده است همچنین بحث تربت امام و آثار و خصوصیات آن که دارد مطرح شده و شبهاتی که در مسئله زیارت و تربت امام مطرح شده، مورد بررسی و بیان واقع شده است.

بخش سیزدهم - کلمات امام حسین

در این بخش خطبه، نامه‌ها، محاورات و کلیه کلمات و اشعاری که از امام حسین رسیده جمع‌آوری شده است.

بخش چهاردهم - مخدوشات

این بخش از مهم‌ترین بخشهای موسوعه است که برای اولین بار در موسوعه‌ای (پیرامون امام حسین یا اهل بیت) اجرا می‌گردد.

ابتدا به سرفصل‌های سه‌گانه این بخش اشاره می‌کنیم:

- ۱- سخنان مشهوری که هیچ مستندی ندارند.
- ۲- سخنان مشهوری که مستند آنها تنها منابع غیرقابل اعتمادند.
- ۳- سخنانی که در منابع قابل قبول آمده ولی قراینی بر ضعف و نفی آنها وجود دارد.

توضیح مطلب:

هر چند شفاف‌سازی و تبیین درست این بحث درازا دامن خواهد بود ولی تلاش می‌شود فهرست‌گونه تا حدی روشن گردد.

الف: پیرامون امام حسین(ع) بخصوص قیام و مقتل حضرت تألیفات بسیار زیادی از گذشته تا دوران معاصر بوجود آمده که بسیاری استوار و قابل قبول و بسیاری ناستوار و ضعیف‌اند.

ب: فرهنگ شفاهی (بخصوص) در مقتل و مرثیه امام رواج بسیار دارد که درصد خطا را بالا می‌برد.

ج: منبع‌شناسی و اهمیت به آن کار برخی از خواص است اما عوام و بسیاری از خواص در این موضوعات (غیرفقهی) شناختی از مصادر ندارند و همین که مطلبی در مکتوبی آمد آن را سکه قبول می‌زنند، حال منبع نقل ارشاد مفید و تاریخ طبری یا منتخب طریحی و اسرارالشهادت دریندی.

د: روشن است که در وادی تاریخ و سیره به دنبال سند صحیح فقهی نیستیم به نظر ما گروه زیر از کتابهای ضعیف‌اند و اگر نقلی را منحصرأ اینها آورده باشند قابل اعتماد نیست.

۱- کتاب‌هایی که در سده‌های اخیر نوشته شده و قرینه‌ای در دست نیست که نویسنده آن به منابع معتبر خاصی دسترسی داشته که اکنون

از دسترس خارج شده است.

۲- کتاب‌های واسطه اگر مصدر قابل قبول و شناخته شده نداشته باشند مثلاً بحارالانوار گاهی در بیان مصدر می‌گوید: وجدت فی نسخه - در کتابی این را یافتیم - که ممکن است کتابی مجهول الحال بوده و یا نام آن معلوم بوده ولی مرحوم مجلسی آن را در حدی نمی‌دیده که نام آن را ذکر کند.

۳- کتاب‌هایی که به نقل مطالب ضعیف و عجیب و غریب شناخته شده‌اند و از سوی محققین مورد رد قرار گرفته‌اند. گفتنی است اغلب این کتابها نکته بند ۱ را نیز دارند.

۴- برخی از این کتاب‌ها عبارت‌اند از: ناسخ‌التواریخ، منتخب طریحی، اسرارالشهادت دریندی روضه‌الشهداء کاشفی، نورالعین اسفراینی، الدعوات الساکبه، معالی السبعین، عنوان الکلام فشارکی.

هـ: در گذشته تنها برخی به این کتاب‌ها دسترسی داشته و مطالب آنها را نقل می‌کرده‌اند ولی متأسفانه اکنون در بسیاری از موسوعه‌ها و تک‌نگاری‌ها مطالب کتاب‌های معتبر و غیرمعتبر (بدون نقد و بررسی) یکسان در کنار هم چیده می‌شوند و با چاپی زیبا مطالب کافی و ارشاد و لیهوف دوشادوش کتاب‌های ضعیف به جامعه عرضه و تزریق می‌گردد. گویی همین که نقلی در جایی مکتوب باشد کافی است.

و: عده‌ای به دلایل مختلف با عقیده ما مخالف‌اند و نقل مطالب ضعیف (و احياناً کذب مسلم) را در مقتل و مرثیه امام روا می‌دانند ما در این باره در موسوعه سخن خواهیم گفت اما به یک نکته خوب است اشاره شود:

تصور این نکته که عدم استفاده از نقل‌های ضعیف شور روضه و مرثیه امام حسین را کم می‌کند تحقیقاً درست نیست چرا که: ما ده جلد کتاب درباره امام حسین بدون استناد به منابع و یا متونی که به نظرمان نادرست بوده (مگر آنکه نقد کرده باشیم) فراهم آورده‌ایم و چه بسیار متون عاطفی و مناسب روضه و مصیبت از منابع معتبر گرد آورده‌ایم که شنیده نشده و یا کم‌تر شنیده شده است.

ز: گفتنی است که ما در این بخش خواسته‌ایم هر مطلب ضعیف مکتوب یا شفاهی را مورد نقد و بررسی قرار دهیم چرا که:

اولاً: همه مطالب آن قدر زیاد است و روزافزون، که احصاء آن ممکن نیست.

ثانیاً: ارائه آنها چه‌بسا خود عامل گسترش آن باشد.

بنابراین تلاش کرده‌ایم تنها سخنان مشهوری که هیچ مصدر مکتوبی ندارند و یا مصدری ضعیف دارند همچنین مطالب مشهور و

احیاناً غیرمشهوری که در کتابی قابل قبول آمده ولی به جهانی قابل قبول نیست راه شناسایی و موردنقد قرار دهیم.
ح: مقابله با متون ضعیف منحصر به بخش چهاردهم نیست و در سراسر موسوعه دنبال شده است به این شکل که: در همه بخشها متونی را که ضعیف یافته‌ایم اگر شایسته نقد بوده مورد نقد قرار داده‌ایم و الا از آوردن و طرح آنها خودداری کرده‌ایم.
در پایان مقال فهرست تحلیل‌هایی که در موسوعه خواهد آمد ارائه می‌گردد. البته اینها به جز نوشته‌های بسیاری است که به عنوان مدخل یا جمع‌بندی و یا توضیح و... در جای جای کتاب آمده است. موارد یاد شده تحلیل و تحقیق‌هایی هستند درباره:

- ۱- ازدواج و فرزندان
- ۲- شرکت امام در فعالیت‌های سیاسی و نظامی زمان خلفا (دفاع از عثمان، شرکت در جنگها)
- ۳- هدایای معاویه
- ۴- زمینه‌ها و فلسفه قیام امام حسین(ع)
- ۵- تفاوت‌های شرایط سیاسی اجتماعی امام حسین(ع) با شرایط پدر و برادر
- ۶- آگاهی امام از سرنوشت قیام خود
- ۷- منع‌کنندگان امام از قیام
- ۸- خروج امام از مکه هنگام اعمال حج
- ۹- علت رهسپار شدن امام به سوی کوفه
- ۱۰- منازل میان مکه و کربلا و آنچه برای امام در این منازل اتفاق افتاد
- ۱۱- روز نزول امام به کربلا و روز عاشورا از جهت تقویم (ایام هفته، تاریخ شمسی، تاریخ میلادی)
- ۱۲- پیشنهادات امام حسین(ع) و ابن‌زیاد و عمرسعد
- ۱۳- مسأله آب در کربلا
- ۱۴- روزه روز عاشورا
- ۱۵- تحلیلی درباره نیروهای امام و نیروهای عمرین‌سعد
- ۱۶- قاتل و آخرین لحظات امام
- ۱۷- آیات شهادت امام
- ۱۸- دفن شهیدان (دفن‌کننده و محل دفن)
- ۱۹- تاریخ بنای آستان مقدس ابا عبدالله(ع) و حوادثی که بر آن گذشته
- ۲۰- تهیه عکس از بناهای مربوط به شهدای کربلا و سر منسوب

- به امام حسین(ع)
- ۲۱- مدفن سر امام حسین(ع)
 - ۲۲- مسیر حرکت اسرا از کربلا به شام و از شام به مدینه و مسأله اربعین و اولین زائر
 - ۲۳- خرابه شام، حضرت رقیه و تاریخ بنای بقعه فعلی
 - ۲۴- مدفن حضرت زینب
 - ۲۵- مسؤلیت یزید در واقعه کربلا
 - ۲۶- تأثیر قیام عاشورا بر شورش‌های داخلی علیه حکومت بنی‌امیه
 - ۲۷- کناره‌گیری معاویه‌بن یزید از خلافت
 - ۲۸- ماجرای اربینب
 - ۲۹- بدعت دانستن گریه بر امام حسین(ع) و عزاداری بر او
 - ۳۰- تاریخ مراسم عزاداری برای امام در جهان اسلام و ایران
 - ۳۱- مهم‌ترین شعرای عرب که بعد از شهادت امام تا امروز برای او شعر سروده‌اند
 - ۳۲- اشعار امام حسین
 - ۳۳- محدوده حائر حسینی
 - ۳۴- محدوده تربت‌امام جهت استشفاء
 - ۳۵- جمع‌آوری مواردی که با استشفاء از تربت امام درمان شده‌اند
 - ۳۶- اختلاف روایات در ثواب زیارت امام
 - ۳۷- زیارت ناحیه و رجبیه
 - ۳۸- ارزبایی سند زیارت عاشورا
 - ۳۹- شناخت منابع قابل اعتماد و غیرقابل اعتماد
 - ۴۰- تحریفات تاریخ عاشورا
 - ۴۱- تعداد شهدای کربلا و بیوگرافی آنان
 - ۴۲- بازماندگان واقعه کربلا (از قتل نجات‌یافتگان - اسراء)
 - ۴۳- ماجرای کوفه و عملکرد مسلم (مدیریت مسلم، روانشناسی کوفیان، ماجرای فتکه، نقش هانی و...)
 - ۴۴- تحقیق زندگی و بیوگرافی افراد مرتبط با واقعه کربلا از دوستان و دشمنان

پاورقی:

- ۱- عیون اخبار الرضا، ج ۱، ص ۵۹، ح ۲۹.